

האם מי שמסרב להצטרף לקהלה כאילו אומר שאין לו חלק בא-להי ישראל

הרב אריה פאלגער, מיננערן

שאלה

האם באלו המדינות בהם נהוג שכל אחד נרשם אצל הרשויות לאיזה דת הוא שייך ושבוה נהיה חבר בקהלה המוכרת היחידה שבאיזור, מותר לקהלה להטיל מעין הרחקות דרבנו תם על יהודים שנמנעים מלהצטרף לקהלה או לכה"פ על אלו שהתפטרו מהקהלה כדי שלא לשאת בעול מסי הקהלה?

בגרמניה ובעוד כמה מדינות נהוג שאנשים נרשמים אצל הרשויות כמשתייכים לדתם, ובכל עיר ועיר יש רק קהלה אחד או ארגון קהלות אחד לכל דת ודת, שמוכרים מטעם המדינה. ע"י הרישום הזה, בן האדם מתחייב באופן אוטומטי לשלם מיסים לקהלתו. יש מדינות שבהם

בסופו של דבר הקהלה היא שאוספת את המסים ישירות מחברותיה, ויש - למשל בגרמניה - שרשויות מס ההכנסה המקומיים עושים את זה לטובת הקהלות של הדתות השונות. מכל מקום, יש יהודים שלא נרשמים לקהלה. מקצתם לא הצטרפו לכתחלה כשעברו לגור במקום פלוני, אולי כי אפילו לא ידעו בכלל מכל המערכת החוקית הזאת לטובת הקהלות, או בגלל שמרגישים אי-נח להודיע לרשויות המדינה, שאמורים להיות חילוניים, לאיזה דת הוא מתייחס. אמנם מקצת היו חברים ופרשו, בדרך כלל בגלל שלא מוכנים לשלם את מסי הקהלה.

והנה, ברמ"א אבה"ע קנ"ד סעי' כ"א כתב אודות מקרים שבהם יש מחלוקת בין הרא"ש והרמב"ם האם הכפייה בגט מותרת, וז"ל:

וכל מקום שאין כופין בשוטים, אין מנדין אותו ג"כ (מרדכי ריש המדיר). ומכל מקום יכולין ליגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו (שערי דורא בשם ר"ת ובמהרי"ק).

אֶשְׁנֵא וּבְחִקּוֹמִיךָ אֶתְקַוְטֵט; תַּכְלִית
שְׁנֵאָה שְׁנֵאתִים לְאוֹיְבֵים הֵיוּ לִי.

במבט ראשון נראה מכאן שאמנם
כן אין אנו מצווים לקבור את
הפורשים מדרכי צבור, ושאוּלי
אף אסור הדבר. אמנם כבר חדר
הרב אליעזר יהודא וולדינברג
לעומק סוגיא זו ושאל:

והנה לא פורש במס' שמחות הנ"ל
מהו הכוונה של הפורש מדרכי
צבור? ובפשוטו ניתן להתפרש
שאינו משתתף כלל עם הציבור
וצרכיו בשום פנים ואופן, אלא
פירש לו לקרן זוית כאילו אין
הציבור קיים בשבילו כלל, ומשום
כך במותו גם הציבור אינם
מחוייבים להתעסק עמו בשום דבר
הנוגע לקבורתו, ולא זאת אף זאת
שנקרא משום התבדלותו גם שונאו
של מקום וצרכים לשמוח
באיבודו. אבל העונש נראה לפי"ז
לכאורה יותר מדי חמור שיגיע לו
עבור התבדלותו עד כדי שיקרא
שונאו של מקום ושיטילו חובה גם
על אחיו וקרוביו ללבוש לבנים
ולהתעטף לבנים ולאכול ולשתות
ולשמוח. כמו כן לא פורש מהו
הכוונה של אין מתעסקין עמו בכל
דבר אם הכוונה בהכנת תכריכין
ולויה והספד כבוד שחולקין לכל
בר ישראל, אבל שפיר מתעסקין

או למול בניו או לקברו, עד
שיגרש (בנימן זאב פ"ח /רפ"ט/).
ובכל חומרא שירצו ב"ד יכולין
להחמיר בכהאי גוונא, ומלבד שלא
נדרו אותו.

ואלו העונשים הם הנקראים
הרחקות דרבנו תם. לכן, השאלה
היא האם מותר לקהלה להעניש
אלו שמסרבים להצטרף לקהלה,
או לכה"פ אלו שיצאו ממנה,
ולהטיל עליהם הרחקות אלו,
כגון על ידי שמונעים מרב
הקהלה לעזור למשפחה של
לא־חברים למול את בנם, או
ע"י שימנעו מהם לקבור את
מתייהם בבית העלמין היהודי
המקומי?

תשובה

א דין קבורת הפורשים מדרכי הצבור.

איתא במסכת שמחות פ"ב ה"י: כל
הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין
עמו בכל דבר אחיהם וקרוביהן
לובשין לבנים ומתעטפים לבנים
ואוכלין ושותין ושמים שנאבד
שונאו של מקום שנא' (תהלים
קלט:כא-כב): הֲלֹא־מִשְׁנֵאִיךָ ה' |

בקבורתו, או שאפילו בקבורתו אין מתעסקין...¹

מי נחשב לפורש מדרכי הצבור לענין זה?

הרב וולדינברג פורש את השמלה לעיני הלומדים בעברו על שיטות הראשונים בהסבר מי הוא הפורש מדרכי הצבור המוזכר בברייתא הנ"ל:

... מהו הנקרא פורש מדרכי צבור (ב) הר"ן² שעל הרי"ף במס' מו"ק סוף ג. מפרש באמת כביאורינו הנ"ל, שהכוונה של פורשין מדרכי צבור הוא שאין רוצין להצטער בצערם ולשאת את משאם במסים וארנוניות.

אולם הרמב"ם (בפ"א מה' אבל ה"י) ועמו הרבה מהראשונים, ואחריו הטור והשו"ע ביו"ד סי' שמ"ה, מפרשים לה שהכוונה, שפורש מדרכי הצבור היהודי, דהיינו מקיום התורה והמצוות אשר יעשה אותם האדם הישראלי וחי בהם, וז"ל הרמב"ם שם: כל פורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית

המצות ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן [כשאר האומות] וכן האפקורסין והפושעין והרשעים, כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא עכ"ל.

(ג) פירוש זה בהכוונה של פורש מדרכי צבור מרומז גם בדבריו הקצרים והחותכים של רש"י בר"ה (ד' י"ז ע"א) שכותב מדרכי צבור מדרכי ישראל, והיינו מהדרך המיוחדת שישראל חייב ללכת בה, והוא כמובן דרך התורה.

... כפי שמוזכר רש"י הרי בסדר עולם מבו' בהדיא דפירשו מדרכי צבור הם כגון המינין והמסורו וכו', וכן הוא הלשון של סדר עולם (פרק ג'): אבל מי שפירשו מדרכי צבור כגון הצדוקין [והמסורות והמינים, הגר"א] והמסורות והחניפין והאפיקורסין ושנתנו חתיתם בארץ החיים [היינו פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים. הגר"א] ושכפרו בתחיית המתים והאומרים אין תורה מן השמים והמלעיגין על דברי חכמים גיהנם ננעלת בפניהם ונידונין בתוכו לעולמי עולמים וכו'.³

1 שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן מא פרק א

2 לא ברור לגמרי האם אלו דברי הר"ן, ויש מייחסים את הפירוש על הרי"ף למועד קטן לנמוקי יוסף.

הרשב"א, כדאיתא ביו"ד סי'
שמ"ה סעי' ה':

כל הפורשים מדרכי צבור, והם
האנשים שפרקו עול המצות מעל
צוארם, ואין נכללים בכלל ישראל
בעשייתם, ובכבוד המועדות
וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות,
אלא הרי הם כבני חורין לעצמן
כשאר האומות, וכן המומרים
והמוסרים, כל אלו אין אוננים ואין
מתאבלים עליהם, אלא אחיהם
ושאר קרוביהם לובשים לבנים
ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים
ושמחים.

ועל זה מוסיף הרמ"א, ברוח
דברי הרשב"א הנ"ל שהביאו
מהר"י קרא בבית יוסף:

הגה: הפורש מן הצבור ולא רצה
לשאת עמהם במסים וארנוניות,
מתאבלים עליו (תשו' רשב"א ס'
תשס"ג) אבל אין שאר בני העיר
צריכים לבטל ממלאכתן בשבילו
לעסוק עמו (כן משמע בני"י סוף
מ"ק).

הרי שיש כאן מחלוקת ראשונים
בסיסית האם הפורשים מדרכי
הצבור הם אנשים שמסרבים
לישא בעול מסי הקהלה גרידא
(הר"ן), או רק אלו שהם מינים,
אפיקורסים ופושעים להכעיס
(רוב הראשונים). ואם תמצא
לומר שמי שלא נושא בעול מסי
הצבור הרי הוציא את עצמו מן
הכלל לגמרי וגרוע מהפושעים
להכעיס והמינים והאפיקורסים,
כבר כתב רשב"א, מובא בכמה
וכמה דוכתי:

והפורש עצמו מדרכי צבור אינו
כפורש מן המס שזה אינו אלא
כאחד מבעלי עבירה או כגולנין
ובהדיא תנאי אבל מי שפירש
מדרכי צבור כגון המינין
והמשומדים והאפיקורסים ומבזה
מועדות ובשכפרו בתחיית המתים
ובשאמרו אין תורה מן השמים
וכולא ברייתא כדאיתא התם כתבה
בסדר עולם פרק נאמר לאברהם
אבינו.⁴

הר"ן הנ"ל כ"כ חורג שבעל
הציץ אליעזר אף ניסה להסבירו
כך שאינו חולק על שאר
הראשונים. בין כך ובין כך
נפסקה ההלכה בשו"ע כפי

מה כוונת הברייתא דמס' שמחות, שאין מתעסקין עמו, האם אין חיוב לקבור מומר, האם אסור לקברו בקבר ישראל?

החת"ס, הובא בפתי תשובה⁵, פסק חד וחלק שיש מצות קבורה, ומביא ראיה מהרוגי בית דין, כולל עובדי עבודה זרה ומחללי שבת, שמהם לומדים מצות קבורה, ועאכו"כ שיש לקבור שאר הרשעים מבני ישראל, כגון הפורש מן הצבור. וכן כתבו שו"ת קול מבשר (ע' לקמן), תשובות לב אריה (ס' כ"ז) ועוד.

האם החת"ס פסק כן בכל דוכתא, או האם רק התיר וחייב לקבור פושע בגלל שאילולא היינו קוברים אותו היה מושלך על פני השדה, ואילו במקרה שאילו לא נקבור אותו בקבר ישראל יקברוהו נכרים, אין חיוב להתעסק בקבורתו?⁶ אין בדברי החת"ס תיאור כ"כ מפורט של מצב הנדון, אבל אפשר לדייק מדבריו שם שהוא ראה בקבורת

הפושע, המנודע והפורש מדרכי הצבור מצוה דאורייתא שאינה תלויה בשאלה מה יהיה אילו לא נקבור אותו. וז"ל: "ואיכא למימר ה"ה בפורש מדרכי הצבור נמי לא מחייבי' לקברו כלל אבל לא נ"ל כן מלשון הפוסקים" אלא מחוייבים לקברו ככל ישראל שמת, והברייתא במס' שמחות יש לפרשו שאין מכבדין ואין מספדין אותו, וגם לא מתאבלין עליו.

ואת"ל שמ"מ הפורשים מדרכי הצבור ה"ה ראויים לנדוי, תדע שגם המנודים נקברים בקבר ישראל כדאיתא בתשובת הרשב"א שהביא בית יוסף⁷, הביאם החת"ס. אמנם היות והמנודה והעבריין נחשבים לרשעים, לכן יש להזהר שאין קוברים רשע אצל צדיק ואין שום חיוב לתת לו המקום הנבחר שבבית העלמין. אלא שאם גם אבותיו היו פושעים כאלו, אז נקבר המנודה בקברי אבותיו.⁸

מוסיף עליו הרב משולם ראטה

7 שו"ע יו"ד סי' של"ד ד"ה וכתב בקונדריסין

8 שו"ת חתם סופר ח"ב (יורה דעה) סימן ששא

5 יו"ד סי' שמ"ה ס"ק ג'

6 שאלה זו שאל ממני ידידי הרב דניאל אהרן גלברמן בעוברו על המאמר.

**ב דין מי שהיה חבר ושינה
את מעמדו ל"חסר דת"
כדי להפטר ממסי הקהל**

הנה במספר מדינות, ובראש
ובראשונה בגרמניה, צפוי שכל
בן אדם ירשום את דתו אצל
הרשויות. אז, כשבא לשלם מס
הכנסה, גובים הרשויות ממנו
עוד כמה אחוזים (בגרמניה
מדובר על הוספה של 8 או 9
אחוזים מעל סך תשלום מס
ההכנסה שמשלם למדינה)
ומוסרים כסף זה לארגון האיזורי
דמתקרי לאנדעספערבאנד
שמייצג את דתו. מקדמא דנא,
בשלהי המאה ה-19 למספרם
היה כל אזרח חייב להשתייך
לקהלה דתית ורק משומד שעבר
לדת אחרת היה יכול לעזוב את
הקהלה היהודית. ברבות השנים
שינו את החוק ואפשרו לאנשים
לצאת מכל דת ולהפטר מהמסים
הדתיים הרשמיים. להלן מובאת
תשובה מהרב דוד צבי האפמאן
שממנה ניתן להבין שבימיו החוק
כבר איפשר להיות רשום כחסר
דת ברישום האוכלוסיה וכך
להפטר מתשלום מסי הדתות.
והנה כפי שנראה בעליל בכתבות

שמביא⁹ את הרא"ש בשם מהר"ם
מרוטענבורג בשם רבינו יונה
וז"ל: "על הכל חייבין לקרוע
ולהתאבל חוץ ממומר לע"ז
שפירש מדרכי צבור והביא מגמ'
דסנהדרין הנ"ל וכן עושה
עבירות להכעיס וכתב דהרוגי
ב"ד הוי כמו להכעיס כיון דמתיר
עצמו למיתה ואומר ע"מ כן אני
עושה". ומכאן שכל שלא התיר
עצמו למיתה, ואינו מומר לע"ז
אפי פרש מדרכי הציבור לא רק
שמצוה לקברו כפי שהוכיח
חת"ס, אלא שגם מתאבלים עליו.

נמצא לפי מה שראינו עד כה
שמי שמסרב לשאת בעול מסי
הקהל, כגון שלא מצטרף אל
הקהלה המקומית, אף שפורש
מדרכי הציבור ואין הציבור
מתאבלים עליו, מכל מקום מצוה
לקבור אותו.

אבל מה הדין עם מי שהיה
רשום ברשויות כיהודי ועשה
מעשה וביקש למחוק את דתו
מרישום האוכלוסיה, האם אין
דינו כמי שאומר שאין לו חלק
בא-להי ישראל?

9 שו"ת קול מבשר חלק א' סי' א' ד"ה ועי'
ב"ח

בדתו.¹² על רקע זה נוכל להבין את הדיון הבא.

בשאלת דינו של מי שהתפטר מהקהלה למען פטור עצמו מחיוב תשלום המסים התבוננו הרב דוד צבי האפמאן והרב בצלאל שטערן (בעל שו"ת בצל החכמה). הרב דוד צבי האפמאן נוטה להחמיר מצד הדין ומוסיף גם כן שיש להעניש את הפורשים מדרכי הצבור הללו להצריכם טבילת חברות כשחוזרים להצטרף לקהלה. וז"ל:

נ"ל להוכיח מתשובה אחרת של הרדב"ז לחומרא דמי שיוצא מכלל ישראל כמומר נחשב דבס' לקט הקמח מביא בשם תשו' רדב"ז שחייב היהודי ליהרג ואל יעבור אפי' לענין אמונת הישמעאלים שהרי המודה באמונתם צריך לכפור בתורת מרע"ה והרי זה ע"ז גמורה עכ"ה. הרי שאף שישמעאלים אינם עובדי ע"ז כמ"ש הרמב"ם מ"מ מי שמודה באמונתם כיון שכופר בתורת משה הוי כעובד ע"ז, הכי נמי מי שיוצא מכלל יהדות אף שאינו מקבל דת

העיתונאות¹⁰ ופורומים¹¹ למניהם נחשבת יציאה מהקהלה הדתית בעיני ההמון-עם כענין כספי גרידה, ורבו האזרחים שמדגישים שלא הפסיקו להאמין אלא שלא רצו להיות תחת כפיית תשלום המסים. לעומת זאת, בעבר היתה שאלה פתוחה האם אפשר להתפטר מקהלה דתית לחצאין ע"י שהמתפטר רושם על טופס ההתפטרות "לענינים אזרחיים בלבד" (nur) Austritt mit „bürgerlicher Wirkung", והמוציא מחבירו עליו הראיה, שינו בנתיים את החוק ופסקה הממשלה ש"לא פלגינן דיבוריה", כך שבעיני הממשלה, מי שפוטר את עצמו ממסי דתו כאילו אמר שאין לו חלק

10 למשל:

http://www.spart-euch-die-kirche.de/kirchesparenwie/wietret_eichausderkircheaus.html

11 בעמוד הבא מתווכחים על משמעות התפטרות מהכנסיה:

http://www.focus.de/panorama/welt/mehrheit-der-deutschen-sind-konfessionslos-fuehrerscheinfoto-mit-pirantentuch-kommentar_3749328.html

12 http://de.wikipedia.org/wiki/Kirchenaustritt#Austritt_mit_E.2.80.9_Enur_b.C3.BCrgerlicher_Wirkung.E2.80.9C

אחרת מ"מ הרי הוא מודיע בפרהסיא שכופר בתורת משה, וא"כ הוי כעובד ע"ז וכמומר לדת אחרת וצריך לטבול כששב. זאת ועוד אחרת שאין להקל באלה שקורין עצמם קאנפעזויאנזלאז כי שמעתי שיש פושעים שעושין עצמם קאנפעזויאנזלאז להפטר ממסי הקהלה, וחושבין שעדיין הם יהודים, גם נושאים נשים בנות יהודים, ואומרים שאינם מומרים. ועתה אם נקל בהם כשרוצים לשוב ולא נחשבם כמומרים, הרי אתה נותן יד לפושעים כאלה לעשות מעשיהם הזר ולצאת בפרהסיא מכלל ישראל כדי שלא יצטרכו לשלם מס לקהל. ע"כ עכ"פ כדי לגדור גדר ההכרח לומר שאלו הקאנפעזויאנזלאזע /בלי דת/ הן כמומרים לכל דבריהם, ובפרט שעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא כדמוכח מתשובת ר' משה גאון כנלע"ד.¹³

לעומת זאת, הרב בצלאל שטערן מחלק בין המקרה של הרד"צ האפמאן ובין מקרה אחר בו אין להצריך טבילת חבירות, והוא, כשמעשיו של אדם מוכיחים עליו:

דוקא בנידון דידהו באותן שצחקו על תורת ישראל עברו על עבירות שבתורה בעלו עריות חללו שבתות אכלו נבילות וטריפות, א"כ הרי כפרו בתורת ה' ע"כ ראוי להסתפק בהם אם צריכין טבילה כשישובו, משא"כ באותן קאנפעסיאנסלאזע שעושין כן רק כדי להפטר ממסי הקהל והם בעצמם אומרים שאינם מומרים ומתנהגים ביהדות כעד עכשיו ואין כאן כפירה כלל בודאי שאין להצריכם טבילה מדין המבואר ברמ"א הנ"ל, ואם כדי לגדור גדר, זה בידינו גם על אופנים ודרכים אחרים. וכ"ז לפי הבנת הרב בעל מלמד להועיל בהשאלה להגאון ר' משה ז"ל.

אבל לפענ"ד כל דברי המלמד להועיל בלתי מובנים בזה דמנ"ל דפשיטא לי' להשואל דמומר שהמיר לדת אחרת צריך טבילה, ורק מספק"ל באלו שלא המירו לדת אחרת אי צריכין טבילה, והוכיח מכאן דעכ"פ יש סברא לחלק בין זה לישראל מומר, דילמא השואל ידע בפשיטות שאין לחלק בין כפר בדת ישראלית להמיר לדת אחרת, רק שאל בכאן משום דמספק"ל בגוף הדין אי מומר שבא לעשות תשובה צריך טבילה או לא וה"ה לכפר בדת יהדות אעפ"י שלא המיר לדת אחרת.

נמצא להלכה לפיענ"ד דמי שעושה עצמו בן בלי דת רק כדי

בשנת 1970 למספרם לא היו בכל גרמניה אפילו 4 אחוזים חסרי דת, ועאכו"כ שבימי הרד"צ האפמאן היה מספרם מעט מאוד. בנתיים נחשב הענין לדבר רגיל. ויותר מזה, משמע מדברי שניהם שבימיהם, מי שהיה מוחק את רישום דתו אצל הרשויות היה לכה"פ מצהיר שכבר אינו שייך לדתו, כך שעל מבט ראשון נראה שבאמת מצהיר שאין לו חלק בא-להי ישראל. אמנם היום אין הדבר כן ואין צורך לתת שום סיבה או הסבר כשאזרח בא למשרדי רישום האוכלוסיה כדי למחוק את דתו מהרישום.

ג למגדר מילתא

מכל מקום, בין הרד"צ האפמאן ובין הר"ב שטערן הסכימו שברשות הקהל לעשות בזה דבר למגדר מילתא, ויש להתבונן איך למגדר מילתא. למשל מקובל מאוד שלא לתת תעודות למי שאינו חבר קהלה וזה סביר מאוד. אבל האם להמנע מלקבור אותם ומלמול את בניהם?

מבואר באו"ח סי' נ"ה סעי' י"א

להפטר ממסי הקהל, כשחוזר אח"כ ורצונו לשלם כבר המס כאשר הושת עליו וגם הולך לערכאותיהם לחזור בו ממה שהצהיר מקודם וקבל ע"ע גם שם דת יהודית, יש לקבלו וא"צ טבילה, אחרי שאין כאן לא המרה לדת אחרת ולא כפירה בדת יהדות וכמש"כ. אבל הירא לנפשו יזהר מעשות כאלה וכיו"ב כי יש בזה עבירה גדולה וחילול שם שמים ר"ל כאשר בארתי הכל למעלה בע"ה. ובודאי שברשות הקהל לעשות בזה דבר למגדר מילתא...¹⁴

א"כ יש לנו כאן ברי ושמא, כי הרי הרד"צ האפמאן נסתפק האם מי שמתפטר מרישום הדת כמי שאומר שאין לו חלק בא-להי ישראל. ונגדו הביא הרב בצלאל שטערן דעה ברורה שמי שממשיך להתנהג ע"פ מנהגי ישראל, שהדבר "מכוער מאד לעשות כן בשביל בצע כסף ויש בו חילול השם" ו-"הירא לנפשו יזהר מעשות כאלה וכיו"ב כי יש בזה עבירה גדולה וחילול שם שמים", אבל אין בו משום המרת דת. ועוד, בימיו בקושי מישהו התפטר מקהלת הדת שלו. כן

וידם על התחתונה.¹⁵

לגבי מילת בניהם, אמנם, הדבר מסובך יותר, ראשית כל, כי מה חטא הילד?

על אף אמנם שיש לציין כי

15 אמנם לבי נוקף לי בזה, כי אמנם מי שאינו נושא בעול הקהל אפשר לנדותו, אבל גרוע ממנו המומר שרגיל לעבור על האיסורים ומחלל שבת בפרהסייה, מבוזה את המועדות, בועל נדות ואוכל נ"ט, כמו שמתברר מדברי השו"ע ביו"ד סי' שמ"ה סעי' ה' שהבאתי לעיל. ולמה נעניש את זה ולא את זה? ועוד, הלא גם מי שראוי לנדותו, כל עוד לא נדוהו במפורש אין דינו כמנודה (רמ"א יו"ד של"ד סעי' ב), ובקהלות אלו אין אנו מנדין בימינו.

ויפה מאוד לימד אותנו החזו"א בהלכות דעות פרק ו הלכה ג: "ותינוק שנשבה מביא קרבן כדאמר ר"פ כלל גדול, ומצווין אנו להחיותו ואף לחלל עליו השבת בשביל הצלתו, ... ובסוף ספר אהבת חסד כתב בשם הגר"י מולין דמצוה לאהוב את הרשעים מה"ט, והביא כן מתשובת מהר"ם לובלין, כי אצלנו הוא קודם תוכחה שאין אנו יודעין להוכיח ודיינינן להו כאנוסים". וכידוע פסק כן למעשה לגבי התייחסות לחילונים של ימינו. אמנם, אם כן, למה נעניש הפורש מהקהלה כדי לחסוך כסף המסים יותר משאר פושעי בני עמינו, כשהפמדה"צ סוף סוף שקוע בחברה שבה הרבה הרבה אנשים מקבלים בחירה זו כמקובל עליהם, ומה יעשה שהוא מושפע מהסביבה שלו? ומצד שני, כאמור, קשה להכריח את הקהלות לקבור מתים כאלו אם היורשים מסרבים לשלם את הקנס מתוך הירושה, כי אל"כ הרי אנו קוטעים את ידי הצבור

וביו"ד סי' של"ד סעי' ב' שעבריינן או מי שעבר על גזירת הצבור אפשר לנדותו. והרי זה שמסרב לשאת במסי הקהל עובר על גזירת הצבור ואפשר לנדותו. אמנם גם מבואר שם סעי' ג' שמי שנדוהו "לממונא, כיון שמת, פטור מגזירתם ואין סוקלין ארונו, ומספידין אותו כראוי."

יש קהלות שנהגו שלא לקבור אנשים כאלו עד שצאצאיהם ישלמו קנס גדול כדי שלא יהיה כדאי להיות פורש מדרכי הצבור, ויש בזה הגיון מסוים. בקהלות אחרות כן נתנו לקבור, אבל לא להקים מצבה עד שישלמו הצאצאים את הקנס, ובזה נוקטים כמו פסקו של החת"ס, הקול מבשר והציץ אליעזר הנ"ל שגם המומרים וההמינים והאפיקורסים, וק"ו אף הפורשים מדרכי הצבור, מצוה לקברם אף שלכאורה לא מתאבלים עליהם ובודאי שאין העם בטל ממלכתם בשבילם. אמנם קשה להכריח את הקהלות לקבור מתים כאלו אם היורשים מסרבים לשלם את הקנס מתוך הירושה, כי אל"כ הרי אנו קוטעים את ידי הצבור

המדרש ואשתו מב"ה עד שיקבל
עליו הדין

אמנם, גם ברור מדבריו שיכולת
בית דין להטיל עונשים כאלו על
אף שהם כרוכים בהזנחת כמה
מצוות והלכות, היא מותנת
בשכנוע שמי הטילו עליו עונשים
אלו במהרה ישוב מדרכו הרעה
ויקבל את מרות בית הדין ואת
פסק דינם, כך שאין כאן ביטול
מצוה, כי אם דיחוי מצוה:

הכא דאיכא מיגדר מלתא ראוי
לעשות להוראת שעה ולא לעקור
המצוה ח"ו לגמרי אלא לשעה
שלא מן התורה ... כיון דהכא
ליכא ביטול מצוה לגמרי אלא
לשעה למיגדר מילתא שפיר דמי

גם המהרש"ל אישר שהמנהג
להחמיר על המנודה עד שלא
מלין את בנו ולא קוברין את
מתו:

בשלמא מילה, שעיקר המצוה
תלוי באב, והיא כבודו. וכן לקבור
את מתו, עליו מוטל שלא להלין,
והיא כבודו. כופין אותו באלו, עד
שיקבל עליו תשובה. ואחר כך
מלין וקוברין. אבל בתלמוד תורה
של תינוקות, שאין לו תשלומין,
ועליו נאמר (ירושלמי ברכות פ"ט
ה"ה) אם תעזבני יום יומים אעזבך.

בדורות שחלפו כן היו מענישים
המנודים כל ידי שמנעו מוהל
מהם, כפי שנמצא למשל בשו"ת
בנימין זאב¹⁶, שציטט והתבסס
על שו"ת הרמב"ן ומדברי הר"ן:

בתשובות הרמב"ן ז"ל סימן רמ"ד
כתו' וז"ל מנהג באלו הארצות במי
שרואין שאינו נוהג כשורה ואינו
שומע לקול מוכיח שמנדין אותו
שלא יזמן לשלשה ולא יתפללו
עמו בעשרה ולא יקברו לו מת
ואפילו היה מת קטן או שגולד לו
בן אחר הנדוי לא ימולו אותו ...
הר"ן ז"ל בב"ק פרק הגוזל בתרא
וששאלת פתיחא היכא דמיא אדם
שנתחייב בב"ד וסרב ולא השגיח
ועבר על גזרת ב"ד כותבין לקהלו'
ישראל פלוני גזרו עליו דין וסרב
ולא השגיח והחרמנו אותו שלא
יתפלל בעשרה ולא יזמן לשלש'
ולא תמולו לו בן ולא תקברו לו
(את) [מת] והוציאו בניו מבית

וידם תהיה על התחונה לגמרי.
וידידי הרב דניאל אהרן גלוברמן הציע
שיש לחלק בין אלו שטרם התחברו
לקהלה, שיתכן והם נדונין כתנוקות
שנשבו, אבל אלו שהיו חברים ופרשו,
שם אפשר לחזק את ידי הקהלות כי הם
כמי שלמד ופרש. שבת, יו"ט, כשרות
וטהרת המשפחה לא למד ולכן בזה הוא
תנוק שנשבה, אבל הדבר הבסיסי
להשתייך לקהלה יהודית ולתמוך בה, זה
הוא כן למד, ובוזה הרי הוא כמי ששנה
ופרש.

16 שו"ת בנימין זאב סימן רפט. אני מודה
לרב עופר ליבנת שהעירני על מקור זה

פשיטא ופשיטא דלית טעמא להאי
מילתא.¹⁷

מכל מקום ברור שכוונתו שעל ידי העונש ישוב הנענש מדרכו הרעה, הנחה שלא דוקא נכונה בימינו. ובאמת, מהרש"ל עצמו קיבל את עקרון הטענה של למה נענש בן משפחה של המנודה כשהלה לא היה שותף בחטאו של המנודה:

גם מה שכתב להוציא את אשתו מבית הכנסת לא נהירא. אם הוא חטא, היא מה חטאה...¹⁸

ובכלל ראה מהרש"ל בחומרה רבה עונש שיטילו על ילדים, כפי שמצהיר נגד תשובה של ר' פלטוי גאון:

חלילה, במה שכל העולם אינו מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות (שבת קי"ט ע"ב) נבטל. ... אבל בתלמוד תורה של תינוקות, שאין לו תשלומין, ועליו נאמר (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) אם תעזבני יום יומים אעזבך. פשיטא ופשיטא דלית טעמא להאי מילתא.¹⁹

והלא הלכה פסוקה היא, שאם אבי הילד לא מל את בנו, בית דין מצווה למולו, ואיך יבא הקהל וימנע מאב, אפילו פושע שפרש מדרכי הצבור, למול את בנו?! ועוד, הרי הפוסקים צדדו האם למול בניהם של מומרים בשבת, ולא עלה על דעתם שלא למולם כלל, כדמבואר ביו"ד סי' רס"ו סעי' י"ב: "ישראל שהמיר ונולד לו בן מישראלית, מלין אותו בשבת." והש"ך ס"ק ט"ז הביא לשון בדק הבית שטוען שאפילו שני ההורים מומרים עדיין מלין את הילד בשבת, כי הם מחויבים במצות ככל ישראל: "ולי נראה דאפילו נשוי מומרת נמי מלין בשבת בן הנולד מהם שהרי הם חייבים בכל המצות וישראלית דנקט העיטור אפשר דלא לאפוקי מומרת אלא לאפוקי עובדי כוכבים". גם הב"ח הסכים עם זה, כפי שגם הש"ך מציין.

ואולם, הש"ך חולק על נימוק זה וכותב:

ולי לא משמע הכי וגם מדסיים הב"ה ואין אנו מחזיקים אותו שיצא לתרבות רעה כיון שאמו ישראלית ומביאו הטור משמע

17 יש"ש פרק י' דב"ק סי' י"ג

18 שם

19 שם

כלל אין אומרים י"ח הרי שהם משונים בכל דבריהם ולפיכך אסור למול בניהם בשבת כיון שאינם מודים בפריעה ואם כן איך יעשה להם פריעה וכי תימא ימול בלא פריעה נמצא מחלל שבת ואינו עושה מצוה ע"כ:21

מכל מקום הרי ברור מדבריו שמה שקובע היא השאלה האם יש מספיק יראת שמים וכבוד התורה בבית הילד הזה שיכול להיות שישוב הילד להסתפח בנחלת ה', כי אז מלין אף בשבת; או שהם רחוקים מדי, ואז אין מלין בשבת. והחולקים עליו, כולל כמה פוסקים שהביאם פתחי תשובה²² לא באו כי אם להצריך למול את בניהם אף בשבת. ודא עקא שהקראים לא היו חברים בקהלות הקדושות, כי הלא לא הודו בתשב"פ, ועדיין לא עלה על דעת הגדולים הנ"ל ודברי הגדולים שהם צטטו, להסתייג מלמול את בני המומרים והקראים לגמרי.

ובעידן דידן כשמסרבים למול את בני הרחוקים, אנחנו מרחיקין אותם עוד יותר, עד

דהוי סלקא דעתך אמינא כיון דאביו מומר נחזיקהו שיצא לתרבות רעה ולא מחזקינן בהכי כיון שאמו ישראלית אבל כשאמו מומרת אסור וצריך עיון.²⁰

והוסיף עוד לבאר איזו ילדים אין למול בשבת:

כתוב עוד בספר בדק הבית וז"ל כתוב בא"ח בשם הרמב"ם הקראים כל זמן שלא ידברו תועה על הרבנים ולא יתלוצצו בדברי רבותינו הקדושים חכמי המשנה והש"ס נכון לנו לכבדם ללכת לשאול בשלומם אפילו בבתיהם ולמול בניהם אפילו בשבת היכא דגזור להו גזירה דידן ועבוד להו מילה ופריעה דדלמא נפק מנייהו זרעא מעליא והדרי בתיובתא והכי אשכחן לרבינו האי זצ"ל דאמר הכי עכ"ל, ובתשובת רבינו בצלאל אשכנזי ס"ס ג' מביא דברי הרמב"ם ורבינו האי גאון וכתב נמצאת למד כי בקראים הדרים אצלינו בזמן הזה לא נמצא בהן אחד מכל המדות שהזכיר הגאון ז"ל כי בכל יום הם מוסיפין גירעון ואינם מלים בניהם שהרי אינם פורעים וקיימא לן מל ולא פרע כאלו לא מל ואינם מלים במוהל שלנו ואין מכניסים בבתיהם תלמידי חכמים אדרבה בורחים מהם כבורח מן הנחש ואין מתפללים במנהג שלנו

21 שם ס"ק י"ז

22 שם ס"ק י"ג וי"ד

20 ש"ך יו"ד רס"ו ס"ק ט"ז

בני כל ישראל כדין וכמה שמוטל על ב"ד, ושנקרב בנעימות את היהודים אשר טרם התחברו הקהלות, עד שבעבור זמן מה הרבה מהם גם יתחברו הקהלות בראותם את הרבצת התורה והמעש"ט שמסי הקהל מאפשרים לבצע?

ובכלל, אפילו אי בכגון דא גם כן מותר להעניש את הפורש מדרכי הצבור, הרי פשוט שעונשים הללו מיועדים להחזיר את העברין למוטב ולהזהיר את האחרים שלא יחטאו. אמנם, כל זה, כשרוב רובה של אנשי הקהל הם שומרי תורה ומצות יראי שמים, שיהיו נכנעים בפני בית דין. אבל בימינו, ברוב הקהלות, הלא האנשים הללו שכ"כ רחוקים שאף אינם חברי קהלה, כשמאימים²⁴ עליהם שלא נמול

24 אינני מתנגד לבקשה או להטבה כדי שיצטרפו לקהלה, אשר בודאי טוב שגם הם יזכו לתמוך בקהלה ולהשתייך אליה. אבל לא ברור לי מה הועילו חכמים טובי העיר בתקנתם כשמאימים שבשום פנים ואופן לא יוכלו להעזר על ידי הקהלה למצא מוהל וכדו', או לזוג לקבל סידור חו"ק כל עוד אינם חברי קהלה. דבר זה מעלה טעם מר בפי בני הזוג ועבודה של חדשים של הרב עלולה להתקלקל תוך כמה שעות, על ידי קהל שעומד על למגדר מלתא במקרה לא מתאים.

תכלית הריחוק, כלשון הרב משה פיינשטיין²³, שהערל, הרי הוא "כפירש עצמו מכל ישראל בעברו על מצות מילה החביבה לכל אף לעבריינים בשאר מצות ואיסורים ועדיין עושין אותה בשמחה, וגרע מצד זה גם ממחללי שבת לתיאבון אף ששבת הוא בסקילה".

גם כבר כתב הרב עזריאל הילדעסהיימער בנוגע למי שעבר על עוון גדול כזה שמנע מבנו להכנס בבריתו של א"א, מכל מקום:

אין לנו להרחיקן ויש לחוש שמא יצאו לתרבות רעה ולצאת מן הכלל ואף דעכשיו הם פורשין א"ע מכלל הציבור עכ"ז יש לחוש דשמא יצאו ויהיו רודפין חלילה לכלל עמנו ודתינו כאשר עינינו ראו כזה בעו"ה בעתים הללו. וע"כ לדעתי אין להרחיקן לגמרי ואולי בתוך כך יראו קצת לשוב מן דרכם הרעה מעט ומעט עד שישובו לגמרי בעזר ה'.

האם לא היא הנותנת בנידון דידן? האם לא עדיף שנמול את

ד סיכום

- יש חיוב לקבור כל מתי ישראל, כולל מינים ואפקורסים, פושעים והפורשים מדרכי צבור. ופשוט שבמקום שיש רק קהלה אחת, או שאחת הקהלות היא הקהלה הגדולה והכללית, שהחיוב מוטל עליה. אמנם,

- סביר שלמגדר מלתא מותר לדרוש קנס סביר מהיורשים כשהנפטר סירב להצטרף לקהלה או עזב אותה ולא שילם מסי הקהל.

- עון גדול וחלול ה' שבן אדם ילך לרשויות וימחוק את דתו מרישום האוכלוסיה שלו, ומכל מקום

- מי שבעזות מצחו עובר על כך ומוחק את דתו מרישום האוכלוסיה שלו, בימינו אלה ובמדינות אלו, יתכן ואינו נחשב כמי שהצהיר שאין לו חלק בא־להי ישראל.

- לכתחלה היה הדרך הרצוי להעניש פורשים מדרכי צבור על ידי נדוי. כיום אנחנו לא נוהגים לנדות, ובהתאם מן הדין לא חל עליהם שום דין

את בנם אם לא יצטרפו לקהלה, מי יימר שיצטרפו, חלקם יוותרו על הטובה וילכו לרופא שאינו שומר תו"מ, או אפילו נכרי, או אם יביא מוהל בעצמו מחוץ לעיר, נפספס את האפשרות לבנות קשר עם המשפחה שאולי מזה היתה צומחת יהדותם?

ואם הגענו לכאן יש לשאול אותה שאלה לגבי חיתון זוגות. נכון שלא יתכן שאנשים חרדים ויראי שמים פרשו מדרכי הצבור, וברור שאצלם, התקנות למגדר מלתא יעילו. אבל האם מתוחכם למגדר מלתא במקרה כה נפוץ בהרבה קהלות, שבני הזוג כבר חיים ביחד ואם לא נסדר להם חו"ק יתכן שיאחרו הרבה את החתונה בלי להרגיש שום בעיות מצפון, ומבלי ללמוד אפילו ראשי פרקים של טהרת המשפחה? ואולי עלולים אפילו לוותר לגמרי על הנישואין כדין! ואם כן, האם אין כאן משום מסייע לדבר עבירה, כי כאשר אנחנו דוחים אותם, אנחנו גם דוחפים אותם להמשיך לחיות בעבירה.

נדוי, כי נדוי רק חל כשמנדין אותם בפירוש.

- יש חיוב על בית דין למול כל ילד יהודי, וברור שחיוב זה חל גם כשאביו ואמו אינם חברי קהלה, ואין לתקן למגדר מלתא שלא למול את בנו של פורש מדרכי הצבור.

- אפילו במקרה שמותר לתקן תקנות נגד הפורשים מדרכי הצבור, למגדר מלתא, מכל מקום אין זה בהחלט דבר נבון וחכם, ואולי יש בזה משום מסייע לדבר עבירה, ולכן דבר זה טעון שאלת רב (שועד הקהלה יפנה לרב) בכל מקרה בודד.

יה"ר שנראה פירות במעשי ידינו בעסקנו למען חזק את בני עמנו שישבו בלב שלם לעבוד את ה'.